

Loven øst for Glomma

Om støtte for ulovlig jakt på ulv som uttrykk for politisk motstand

The law east of Glomma

Support for illegal killing of wolves as an expression of political resistance

Olve Krange

Sosiolog og seniorforsker, Norsk institutt for naturforskning

olve.krange@nina.no

Ketil Skogen

Sosiolog og seniorforsker, Norsk institutt for naturforskning

ketil.skogen@nina.no

Sammendrag

Konfliktene som utspiller seg rundt forvaltningen av ulv har etablert seg som et stabilt og synlig trekk i den norske politiske offentligheten. Også på bakken, ute blant vanlige folk, er kontroversene sterke. I deler av samfunnet har naturforvaltningen, og kanskje særlig rovdyrforvaltningen, svært lav legitimitet. Et markert, og man kan si spissformulert, uttrykk for dette finnes i det ikke ubetydelige omfanget av ulovlig avlivning av ulv. Vår interesse ligger i den mulige støtten slike handlinger har i befolkningen. Vi spurte et representativt utvalg av nordmenn om de mener at det er akseptabelt å skyte ulv ulovlig. Svarene ble gitt på en skala som varierte fra «helt uakseptabelt» til «helt akseptabelt». Variasjonen i svarene er stor nok til at det lar seg gjøre å studere hvem som er tilbøyelige til å akseptere slike lovbrudd. Analysene viser at aksepten føyer seg inn i et bredere mønster av motsetninger i det norske samfunnet, uttrykt ved fenomener som fremmedfiendtlighet, klimaskepsis, anti-elitisme og lav tillit til institusjoner som arbeider for å bevare norsk natur. Om man er jeger eller har ulv området der man bor, spiller mindre rolle.

Nøkkelord

Ulovlig jakt, motstand, anti-elitisme, fremmedfiendtlighet, klimaskepsis, populisme

Summary

Conflicts over wolf management are established as a stable and visible feature of the Norwegian public debate. In some segments of the population, nature management, and especially predator management, has very low legitimacy. An especially strong expression of these controversies is illegal killing of wolves, a practice that is sufficiently extensive to have significant impact on wolf population size. This contribution is a study of the support for such illegal actions. We asked a representative sample of Norwegians if they think it is acceptable or not to shoot wolves illegally. Answers were given on a scale ranging from «completely unacceptable» to «perfectly acceptable.» Analyses show that acceptance joins a broader pattern of controversies in Norwegian society, expressed by phenomena such as xenophobia, skepticism of anthropogenic climate change, anti-elitism and low confidence in institutions working to preserve Norwegian nature. Being a hunter or having wolves in the neighborhood matters less.

Keywords

Illegal hunting, resistance, anti-elitism, xeno-skepticism, climate change skepticism, populism

Opptakt

En tirsdag formiddag tidlig i april 2014, pågrep politiet tolv jegere, på tolv forskjellige adresser i Hedmark. Mer enn 70 politifolk deltok i en nøye koordinert aksjon. Siktelsene var alvorlige, og gikk ut på at jegerne gjennom en lengre periode hadde deltatt i eller medvirket til ulovlig jakt på ulv. Straffelovens bestemmelser om miljøkriminalitet (§ 152b) og organisert kriminalitet (§ 60a) gir en strafferamme på til sammen elleve års fengsel. Det ble etter hvert tatt ut tiltale mot seks av de siktede. Fem fikk fengselsstraffer. Saken verserte i rettsvesenet i lang tid, først i Tingretten, siden Lagmannsretten og til sist Høyesterett.

Noen dager etter pågripelsene ble tre av de siktede framstilt for varetektsfengsling i Sør-Østerdal tingrett. Mange hadde møtt fram for å markere sitt syn på saken. Mediene rapporterte om amper stemning. Her er hva en av de frammøtte uttalte til NRK:

Jeg er ikke tilhenger av ulovlig jakt, men vi må skille mellom ulovlig jakt og den ulvejakta som har foregått. Dette er en del av politikken som foregår, den presser lokalbefolkningen til å gjøre ulovligheter. De *blir* lovforbrytere. Det er meningsløst at det skal være slik. At politikerne på Stortinget ikke snart våkner og skjønner at det foregår ting på bygda som ikke skal foregå – vi kan ikke leve slik lenger. Nå må de skjønne det. Enten må de slippe løs over hele Norge, så alle får svi og kjenne hva dette er. At noen er romantikere og gjerne vil se ulvefæler (ulvespor), det er helt greit. Det er helt greit, men da får de reise til en dyrepark. Vi sitter nå med elgforvaltning som er en inntektskilde for grunneierne. Vi taper penger. Dette er ikke slutten. Ingen må tro det, selv om myndighetene nå skyter med kanon, for å skremme folk og bruker en mafiaparagraf, som da mordere og andre skal dømmes under. Det skal da folk som er presset til å skyte ulovlige rovdyr, altså rovdyr som er tredd nedover hodene på oss. Det er ingen som har spurt oss om å ha disse dyra her.

Etter denne kraftslaven stilte NRKs reporter spørsmålet: «Hvordan er stemningen i jakt- og jegermiljøet her nå?» Intervjuobjektet svarer ved å meisle ut en forbindelse mellom seg selv, de siktede og hele jegermiljøet:

Den er meget, meget dårlig, for å si det enkelt. Vi føler oss tjuvkjente alle sammen. [...] ¹

«Tjuvkjente alle sammen» altså, men hvem er «alle sammen» og hvem er det som tjuvkjenner dem? Det siste er i hvert fall ikke lokalbefolkningen, for de innlemmes blant de tjuvkjente. Det er nok heller myndighetene, for ikke å snakke om mediene. Man fornemmer at det siktes til en diffus maktkonstellasjon som verken vil jegerne eller bygda vel. Det er de som skyter med kanon for å skremme og som bruker den såkalte mafiaparagrafen (om organisert kriminalitet) for å sette fast folk som har handlet i desperasjon på grunn av de samme myndighetenes rovdyrpolitikk, støttet av hovedstadsmedia og en mektig miljøvernlobby. «Ulvejakta som har foregått» må tydeligvis skilles fra kriminell virksomhet og er med andre ord noe annet, rett nok ulovligheter som formelt gjør folk til lovbrøyttere, men ikke ordentlige lovbrudd likevel. Det er loven og politikken det er noe galt med, ikke mennene som ble framstilt for varetekt. «Den ulvejakta som har foregått», sier intervjuobjektet uten å trekke de faktiske forholdene i tvil. Men siden tiltalte bare har gjort noe myndighetene har tvunget dem til å gjøre, er ulvejakta egentlig myndighetens ansvar. De tiltalte fortjener derfor demonstrantenes støtte – et klart uttrykk for aksept.

Støtten har en kontekst, et tydelig *vi* mot et ganske tydelig *de*. Rettsmøtet utlegges som

1. <https://www.nrk.no/ho/svaert-ampert-i-retten-1.11660817>

en konflikt mellom to «allianser» som står i konflikt med hverandre – en rural allianse av «underdogs»; tjuvkjente jegere og bygdefolk, imot en mektigere urban allianse – en elite – hvor sentrale myndigheter vedtar og iverksetter det moderne (romantiske) naturvernets målsettinger, med riksmidlene som heilagjeng.

Kriminaliteten løstes opp på et mer allment plan, der det formelle skyldspørsmålet blir irrelevant. Vi ser en destillert utgave av en konflikt vi har beskrevet mange ganger (se for eksempel Krange & Skogen, 2011; Skogen m.fl., 2017): Støtten til de siktede føyer seg inn et bredere konfliktbilde. Her er ambisjonen å undersøke empirisk om aksept for ulovlig jakt på ulv har sammenheng med en dypere konflikt, som strekker seg langt utover selve ulvespørsmålet.

Illegale jakt

Internasjonalt er ulovlig avlivning av dyr en betydelig trussel mot naturmangfoldet. I kriminologisk forskning er dette etter hvert et større forskningsfelt. Et sentralt tema er illegal handel med dyr og dyreprodukter. Et velkjent eksempel er illegal omsetning av elfenben og tjuvjakt på elefanter og neshorn. Det er ofte snakk om velorganisert økonomisk kriminalitet, som består av en hel «verdikjede» – fra skuddet faller på savannen til produktet når konsumentene. Slikt er umulig uten sterkt innslag av korrupsjon og godt organisert kriminalitet (se f.eks. Runhovde, 2017; Bennet, 2015).

Illegale ulvejakt i Skandinavia har en annen sosial, politisk og økonomisk karakter, men også her har ulovlig jakt stor betydning. Skandinavisk ulveforskning har beregnet at så mye som halvparten (51 %) av dødsfallene i den skandinaviske ulvepopulasjonen skyldes ulovlig jakt. Det gjør illegal jakt til den aller viktigste dødsårsakene hos ulv (Lidberg et al., 2011; Odden et al., 2018).

Ulovlig jakt på ulv har selvsagt også sosial og kulturell betydning. I en større svensk studie av illegal jakt, intervjuet Erica von Essen svenske jegere om temaet. Hun kaller praksisen «crime of dissent» og beskriver ulovlig ulvejakt som en politisk handling, en form for protest mot rovviltpolitikken og en mistillit til viltmyndighetene og andre med makt og innflytelse over forvaltningen av ulv (von Essen, 2016). Fra samme studie rapporteres det at i svenske jegermiljøer har det vokst fram en «mot-offentlighet», som ser det som sin oppgave å beskytte rurale interesser mot naturvernets innflytelse. Innenfor en slik subkultur opplever man at synspunktene man forsøker å fremme blir bekreftet og oppnår aksept. Blant enkelte bidrar slik erfaring til «radikalisering» og i ekstreme tilfeller deltakelse i illegal jakt på ulv (von Essen et al., 2015).

I likhet med NRKs intervjuobjekt etablerer også von Essen en forbindelse mellom generell rural motstand mot sentral urban makt og lovbruddet. Ulovlig ulvejakt blir et ekstremt uttrykk for en mer generell og utbredt konflikt, en form for kriminell aktivitet som på en særlig kontant måte utfordrer rovviltpolitikken og dermed også naturforvaltningsmyndighetene. Ulovlig rovdyrjakt kan slik tolkes som kriminalitet med klare politiske overtoner.

Blant folk bosatt i områder med rovdyr har vi ofte møtt informanter som uttrykker forståelse for ulovlig jakt og hevder at de aldri ville ha anmeldt slike forhold (Skogen et al., 2017). Tilsvarende fant von Essen at den ulovlige jakta som foregår har støtte også i deler av den svenske jegerbefolkningen (von Essen, 2016). Hvis den kriminelle handlingen må forstås som en handling som er politisk eller har politiske overtoner, må også støtten til ulovlig jakt forstås politisk. Kvalitative studier har vist at det både i Norge og Sverige finnes støtte for ulovlig jakt på ulv, men vi vet mindre om hvor utbredt denne støtten er. Her er vi interessert i den oppslutningen ulovlige jakthandlinger oppnår i den alminnelige befolkningen, og ikke

minst hva som kjennetegner de gruppene som viser forståelse for ulovlig jakt. Helt sentralt er spørsmålet om slik støtte inngår i et mer allment mønster som inneholder opplevelse av urettferdighet og mistro mot det som gjerne oppfattes som «eliter».

Ulvekonflikter

Ulven har, helt siden den utover på åttitallet igjen gjorde seg gjeldende i skandinavisk natur, utgjort selve omdreiningspunktet for det som har blitt et stabilt trekk ved det norske samfunnet – rovviltkonfliktene. Vi har studert disse sidene før årtusenskiftet. Helt generelt har konkusjonen vært at konfliktene stikker dypt. Vi så tidlig at motstanden mot rovdyr var utbredt i grupper som ikke har noe med landbruket å gjøre, at rovdyrkonfliktene får næring fra mer enn de konkrete problemene rovdyra skaper, og at motsetningsforhold som ganske allment gjør seg gjeldende i det norske samfunnet har betydning for rovdyrkonfliktenes utvikling og karakter. Et trekk er at generelle motsetninger mellom by og land og mellom sosiale grupper har sammenheng med rovdyrkonfliktene og forsterker dem.

Ulven er kontroversiell, men over halvparten av den norske befolkningen sier de liker at vi har ulv i Norge. Den er minst populær i rurale områder og motsetninger mellom by og land er absolutt en del av konfliktbildet, men selv på bygda er det vanligere å like enn å mislike at vi har ulv i Norge (Krange & Skogen, 2018). Et sidetema som angår forholdet mellom by og land er nærhet til og erfaringer med ulv. Statistisk er sammenhengen klart negativ. Egne erfaringer med ulv eller simpelthen å bo i områder med ulv predikerer for negative oppfatninger om ulv, men siden slike erfaringer er sjeldne betyr andres, for eksempel sambygdingers erfaringer, vel så mye (Krange & Skogen, 2018; Karlson & Sjöström, 2007). Hva som kommuniseres om ulv betyr derfor mer for holdningsdannelsen enn egne erfaringer. En nyere studie fra Norge viser for eksempel at tillit til sentrale aktører og organisasjoner på «rovdyrfeltet» er et kjernepunkt, ikke bare når det gjelder generelle holdninger til ulv og ulveforvaltning, men også når det gjelder tolkning og diskursiv innpakning av konkrete hendelser, oppfatning av ulven som farlig og opplevelse av egen frykt (Skogen m.fl., 2018). Eriksson (2017) finner at politisk fremmedgjøring er blant faktorene som sterkest påvirker holdningsdannelsen blant den rurale befolkningen i Sverige. Graden av politisk fremmedgjøring er åpenbart ujevnt fordelt, også blant folk som bor på bygda. Konklusjonen når det gjelder den urban-rurale dimensjonen i ulvekonfliktene er, enkelt fortalt, at den er kompleks og uensartet. Likevel, for rovdyrmotstandere som bor i områder med rovdyr har dyra et tydelig potensiale som symbol på urban makt og urbane overgrep mot rurale områder (Skogen et al., 2017). I Østerdalen så vi at rovviltkonfliktene hadde kraft til å forene på tvers av gamle skillelinjer, som mellom store skogeiere, småbrukere med beitedyr og den lokale arbeiderklassen (Skogen & Krange, 2003). Med svært ulike materielle utgangspunkt og en historie av antagonisme er dette grupperinger som ser sine livsprosjekter truet av veksten i rovdyrbestandene, som de – på litt ulike måter – knytter til maktforholdet mellom dem selv og sterke krefter med en urban opprinnelse og forankring. De deler dessuten det skjebnefellesskapet at de sterkt berøres av generelle økonomiske, sosiale og kulturelle forandringer som i raskt tempo endrer bygde-Norge, utfordrer deres levemåte og gjør den vanskeligere. Rovdyrbestandene øker samtidig som raske strukturendringer forandrer den norske landsbygda. Motstand mot rovdyr må forstås som del av en mer generell motstand mot en utvikling der en mektig (urban) middelklasse og elite blir sett på som drivkraften (se f.eks. Skogen m.fl., 2017; Eriksson, 2016; Sjölander-Lindqvist, 2008; Krange & Skogen, 2007; Skogen & Krange, 2003). Studier har vist, som vi refererte over, at ulv har betydelig oppslutning også på bygdene. Men for grupper som deler en – kulturell eller økonomisk – forankring i den

historiske ressursutnyttelsen kan ulven bidra til å gjøre problemene enda mer nærværende og påtrengende.

Rovdyrvernet har sin begrunnelse i en *økosentrisk* etikk (Krange, 2018). Det handler om artenes rett til overlevelse, deres egenverdi og en respekt for at de hører naturlig hjemme i naturen (Thompson & Barton, 1994). Folk med sterke røtter i tradisjonell utmarksbruk oppfatter gjerne at *vern* og ikke *bruk* er i ferd med å få en hegemonisk posisjon i naturforvaltningen, og de ser mange andre tegn på en slik utvikling. (Skogen et al., 2019). Det er i dette komplekset av tunge strukturelle endringer ulven har fått symbolsk betydning, som en urban inntrenger – en årsak og et uttrykk for mange av problemene landsbygda i Sørøst-Norge står overfor.

En bredere kontekst

Motstanden mot rovdryrvernet har feste i grupperinger som opplever å tape på endringene som følger av ganske generelle moderniseringsprosesser. Dette kan være økonomiske tap, f.eks. knyttet til redusert jaktutleie for grunneierne, eller kulturelle tap, der en høyt elsket livsform settes under press. Slik kan ulven framstå som en del av og et symbol på en truende utvikling. Vi har i tidligere arbeider tolket sammenhengene i lys av teorier og begreper om klassemotsetninger, kultur og motstand (Krange & Skogen, 2011; Skogen m.fl., 2017). Studiene av ulvekonfliktene er dermed også studier av mer allmenne samfunnsmessige utviklingstrekk. Generelle økonomiske, sosiale og kulturelle forandringer endrer bygde-Norge i raskt tempo. Uavhengig av rovdryrsituasjonen utfordrer slike endringer folk i deres daglige liv og virke.

Slik sett er ikke konfliktene som utspiller seg rundt ulven noe særegent. All samfunnsmessig endring medfører at noen taper, mens andre vinner. Parallelt med de historiske prosessene som endrer rurale områder både i Norge og andre deler av verden, pågår en rekke andre endringsprosesser som utfordrer folks måter å leve på, som krever endringer og tilpasninger på individnivå. Ett forhold er den ikke ubetydelige immigrasjonen av både flyktninger og folk som av andre grunner kommer seg til vesten. Et annet forhold er problemstillingene som reises i de menneskeskapte klimaendringers kjølvann, med økt press på å bygge ned enkelte næringer og til endring av livsstil. Alt dette preger samfunn som det norske, og er eksempler på fenomener som innebærer endring som får stor politisk oppmerksomhet og mediedekning. Det er en mønsterlikhet her. Innvandring, menneskeskapte klimaendringer og rovdryras tilbakekomst innebærer endringsprosesser som har det til felles at de erfares og utfordrer ulike befolkningsgrupper ulikt. Spørsmålet er om motstanden slike endringer vekker kan forstås som deler av et mer sammenhengende fenomen.

Vi innledet med et sitat fra en talsmann for et «vi» som kjenner seg tyrannisert av en mektig urban elite. Uttalelsene er klart anti-elitistiske og framstiller samfunnet som delt i to med et skarpt motsetningsforhold til hverandre. Vi kjenner synsmåten eller konstruksjonen igjen fra mange år med kvalitative studier i norske ulveområder: Den norske sosiale virkeligheten sees som todelt, hvor to «allianser» står steilt imot hverandre, og interne motsetninger ignoreres eller nedtones (se for eksempel Skogen & Krange, 2003; Skogen m.fl., 2017), ikke ulikt hvordan populistiske bevegelser selv ser på eliten; en homogen gruppe forent i et privilegert interessefellesskap (Mangset m.fl., 2019).

Dette samsvarer med nyere forskningsbidrag om «populisme», ikke minst i rurale områder. Mamonova og Franquesa (2019) skriver at populisme er et vagt og tøyelig begrep, men konkluderer med at et kjerneelement er politisk mobilisering mot det som oppfattes som en illegitim elite, tett forbundet med misnøyen som allerede florerer i den rurale arbeid-

derklassen. Denne misnøyen er mangfoldig og kan forklares på ulike måter (se Mamonova & Franquesa, 2019), men i rurale områder er forvaltning av naturressurser og råderett over utmarka, inkludert vern av områder og arter, ofte sentrale temaer (Mischi, 2012; Kojola, 2019).

Viktige trekk ved ulvekonflikten korresponderer godt med et element som ofte innlemmes i begrepet om politisk populisme, hvor «the pure people» står mot «the corrupt elite» (Akkerman m.fl., 2014). Altså *det gode* mot *det onde*, uten at det gis klare ideologiske anvisninger. Sentralt står populismen som elitismens speilbilde, som også tar avstand fra pluralismen som kjennetegner liberale demokratier. Begrepet populisme handler med andre ord mindre om politikkens innhold enn forståelsen av eliten som en homogen og mektig gruppe. Mudde og Kaltwasser (2013) observerer for eksempel at populismen i Latin-Amerika historisk i stor grad har vært venstreorientert, mens den i Europa og Nord-Amerika i dag oftest kan klassifiseres som høyrepopulisme. Uavhengig av ideologiske skiller er mistillit til og opposisjon til eliter et kjernepunkt, slik den mangslungne «gule vester»-bevegelsen i Frankrike kan være eksempel på.

Gjennom tiår har populisme med et høyreorientert preg vunnet terreng. Brexit og valget av Donald Trump er trolig de mest brukte eksemplene, men høyrepopulistiske partier gjør det godt i mange vestlige land. De går inn for sterke innvandringsrestriksjoner og i økende grad også en politikk som nedskalerer tiltak mot menneskeskapte klimaendringer. Alternative für Deutschland er et av partiene som eksplisitt benekter menneskeskapte klimaendringer.² I land hvor høyrepopulistiske partier har kommet til makten, som i Polen og Ungarn, føres denne politikken ut i praksis så lang det lar jeg gjøre under begrensningen som EU setter (Lockwood, 2018).

At det finnes en sammenheng mellom «klimaskepsis» og fremmedfiendtlige holdninger er alt etablert i den internasjonale forskningslitteraturen (e.g. Forchtner & Kølvråa, 2015; Lockwood, 2018; Krange m.fl., 2018). Forklaringene spriker en del, men gjennomgående legges det vekt på at både tiltak som kan innføres for å møte klimaendringer og innvandring driver fram endringer som rammer ulikt i ulike deler av befolkningen. Og her ligger vår interesse for å se disse politiske strømningene i sammenheng med aksept for ulovlig ulvejakt – at ulvemotstand i en av sine mer kontante utgaver, som aksept for alvorlige lovbrudd – kan være del av en virkelighetsforståelse som uttrykker motstand mot endrede økonomiske, sosiale og kulturelle forhold på flere måter.

Problemstillinger

Elementet av politisk motstand som kan ligge i støtte til ulovlig ulvejakt begrenser seg ikke nødvendigvis til bare å gjelde naturforvaltning og politikk. Hypotetisk har altså støtten til ulovlig ulvejakt sammenheng med et enda bredere spekter av motsetninger som preger det norske samfunnet. Vi spør: Hvor stor er oppslutningen om den ulovlige ulvejakta? I hvilke deler av befolkningen kan ulvejegeren vente å finne støtte for sine handlinger? Hvordan henger slik støtte eventuelt sammen med oppfatninger av andre samfunnsproblemer, ikke minst med det vi kan kalle en generell «folkelig opposisjon», som anti-elitisme, fremmedfiendtlige holdninger, «klimaskepsis» og mistillit til sentrale miljøinstitusjoner?

2. <https://www.theguardian.com/environment/2019/may/14/germanys-afd-attacks-greta-thunberg-as-it-embodies-climate-denial>

Data

7704 potensielle informanter ble trukket tilfeldig fra GallupPanelet, som består av mer enn 40 000 nordmenn som har sagt seg villige til å svare på spørreundersøkelser. Panelet utgjør et representativt utvalg av nordmenn over 15 år, som regelmessig deltar i nettbaserte digitale surveyundersøkelser. Datainnsamlingen begynte desember 2016 og ble avsluttet i mars 2017. Målsettingen var å få inn svar fra 3000 respondenter. Etter en purring hadde 3032 personer fylt ut skjemaet. Det gir en svarprosent på 39, som kan regnes som brukbart.³ Utvalget ble vurdert med hensyn til kjønn, alder og geografi (fylke). Kjønnbalansen er god. Frafallet var noe høyere i de yngste aldersgruppene enn i de eldste. Svarprosenten blant de over 60 år er på 52 prosent, mens kun 28 prosent i aldersgruppen under 30 år leverte skjemaet. Responsen varierte også betydelig mellom fylkene. Sør- og Nord-Trøndelag representerte ytterpunktene, med henholdsvis 50 og 34 prosent svar. Alle analysene er vektet med hensyn til kjønn, alder og geografi, i henhold til offentlig statistikk.

Variablene

Tabell 1 inneholder en oversikt over variablene som inngår i analysene.

Tabell 1: Koding, gjennomsnitt og standardavvik for variablene i kapitlet

Variabel	Koding	Gj.snitt	SD
Aksept for ulovlig jakt på ulv	1 (fullstendig uakseptabelt) til 5 (fullstendig akseptabelt)	2,09	1,31
Kjønn	0 (kvinne) 1 (mann)	0,50	0,50
Alder	18 til 80+ (antall år)	49,44	16,34
Utdanningsnivå	1 (max grunnskole) til 5 (universitet 4 år+)	2,82	1,13
Personlig inntekt	1 (<200 000 NOK) til 9 (>1 000 000 NOK)	3,59	2,05
Størrelse på bosted	1 (<200 innbyggere) til 7 (>300 000 innbyggere)	4,24	0,38
Ulv nær eget bosted	0 (alle som ikke svarte ja) 1 (ja)	0,24	0,43
Jeger	0 (nei) 1 (ja)	0,11	0,31
Folkelig opposisjon	0 (lite populistisk innstilt) til 4 (sterkt populistisk innstilt)	2,05	0,77
- Vi har nok immigranter	0 (helt enig) til 4 (helt uenig)	2,53	1,24
- Global oppvarming en myte	0 (helt uenig) til 4 (helt enig)	2,16	1,17
- Ekspertene bestemmer for mye	0 (helt uenig) til 4 (helt enig)	2,74	1,07
- Folkevett bedre enn utdanning	0 (helt uenig) til 4 (helt enig)	2,25	1,23
- KLD	0 (høy tillit) til 5 (lav tillit)	1,99	1,04
- Naturvernforbundet	0 (høy tillit) til 5 (lav tillit)	1,68	1,94
Økosentrisk natursyn	0 (lav) til 4 (høy)	2,94	0,74
- Balansen i naturen er skjør	0 (helt uenig) til 4 (helt enig)	2,92	1,01
- Naturens egenverdi i loven	0 (helt uenig) til 4 (helt enig)	2,96	0,88
- Naturens egenverdi feilaktig	0 (helt enig) til 4 (helt uenig)	2,92	0,99

3. Uansett er ikke lav responsrate nødvendigvis et problem. Det viktige er at det er tilfeldig hvem som ender opp med å delta, dvs. at de ikke skiller seg vesentlig ut fra populasjonen utvalget er trukket ut fra. Uten såkalte seleksjons-effekter eller skjevheter i responsen kan selv svært lav responsrate gi data med høy vitenskapelig verdi (Hellevik, 2016).

Spørsmålet er om ulovlig avlivning av ulv har støtte i den norske befolkningen. For å få svar spurte vi: «Forskere hevder at en stor andel av ulvene i Norge blir skutt ulovlig. I hvilken grad mener du at det er akseptabelt å skyte ulv ulovlig?» Informantene ble bedt om å svare på en skala som varierte fra 1 til 5, der 1 betyr «fullstendig uakseptabelt» og 5 betyr «fullstendig akseptabelt».

En fordel med å trekke informanter fra et panel er at det alt finnes en stor mengde oppdatert bakgrunnsinformasjon om medlemmene. Dermed slipper vi å stille spørsmål om slikt som for eksempel kjønn, alder, utdanning og bosted. Utdanningsnivået måles på en femdelt skala hvor informantene har angitt sin høyeste fullførte utdanning: Grunnskole, videregående utdanning, fagutdanning, universitets- og høyskoleutdanning inntil 4 år, universitets og høyskoleutdanning mer enn 4 år. Variabelen «Inntekt» er et mål på årlig personlig inntekt, hvor skalaen som starter på NOK 200 000 (eller mindre) øker med 100 000 for hvert nivå til NOK 1 000 000 (eller mer).

Et gjennomgående tema når det gjelder rovdyr og rovviltforvaltning, er forholdet og motsetningene mellom by og land. Her benytter vi tre variabler som skal fange opp litt ulike sider ved den dimensjonen. Størrelse på bosted måles med spørsmålet «Hvordan er stedet du bor?». Svaret angis på en sjudelt skala som varierer fra færre enn 200 innbyggere til flere enn 300 000 (dvs. Oslo). Tilstedeværelse av ulv fanges opp med spørsmålet «Finnes det ulv i traktene der du bor?». I tillegg til den alminnelige rurale befolkningen mistenkes ofte beitebrukere og jegere for å være sterke rekrutteringsbaser for et anti-ulvestandpunkt. Her tar vi med spørsmålet: «Har du selv vært på jakt i løpet av de siste fem årene?»⁴

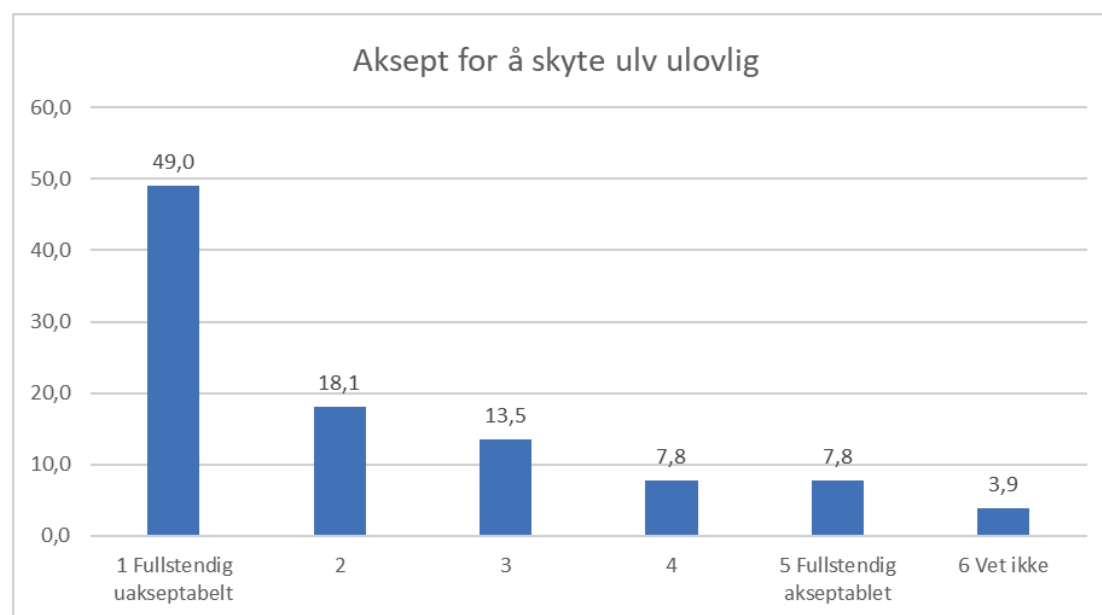
Vi har pekt på muligheten for at aksept for ulovlig ulvejakt har sammenheng med flere av konfliktlinjene som preger det norske samfunnet. Den empiriske målsettingen var å undersøke om slik støtte har sammenheng med anti-elitisme, fremmedfiendtlige holdninger, «klimaskepsis» eller mistillit til sentrale miljøinstitusjoner. Vi har konstruert et samle-mål som skal fange opp dette brede spekteret av potensielle meningsmotsetninger som kan anses å henge sammen med fenomenet populisme. I mengden av informasjon som finnes om medlemmene i panelet finnes også deres meninger om, eller rettere graden av skepsis til, innvandrere. Respondentene anga hvor enig eller uenig de var i utsagnet «Vi har nok innvandrere og asylsøkere her i landet». I et batteri som skal måle holdninger til en rekke miljøspørsmål ba vi informantene blant annet ta stilling til utsagnet «Global oppvarming er en myte». Her har vi brukt variabelen som et grovt mål på en oppfatning som gjerne kalles «klimaskepsis». Datafila inneholder flere variabler som på ulike måter måler motstand mot eller skepsis til eksperter og «innflytelsesrike eliter». Vi tok med fire slike variabler. To stammer fra et spørsmålsbatteri hvor respondentene skulle opplyse hvor stor tillit de hadde til noen organisasjoner og institusjoner («Hvor stor tillit vil du si at du har til aktørene og institusjonene på lista nedenfor?»). Her har vi brukt vi tilliten til Klima- og miljødepartementet og Naturvernforbundet, organisasjoner som på hver sin måte søker innflytelse over rovviltpolitikken, og som gjerne assosieres med vernet av ulv (Krange & Skogen, 2018). I et spørsmålsbatteri som var konstruert for å fange opp potensielle anti-elitistiske holdninger ble respondentene blant annet bedt om å svare på hvor enige eller uenige de var i utsagnene «Eksperter uten praktisk erfaring bestemmer for mye her i landet» og «Sunt folkevett er bedre enn formell utdanning». Basert på disse seks variablene konstruerte vi en indeks som vi ganske enkelt kaller «folkelig opposisjon». Samtlige variabler varierer fra 0 til 4 og indeksen oppnår en Cronbachs Alpha lik 0,75.

4. Vi kan ikke undersøke beitebrukerens aksept for ulovlig ulvejakt. Riktignok finnes informasjon i Gallup-panelet om respondentenes bransjetilhørighet, men bare 1,6 prosent tilhører bransjen Landbruk/Skogbruk/Fiske.

Skjemaet inneholder også utsagn som skal måle respondentenes generelle syn på naturen. Her har vi valgt ut tre formuleringer. På en femdelst skala markerte respondentene hvor enige eller uenige de var i følgende utsagn: «Balansen i naturen er skjør og kan lett forstyrres av menneskelige aktiviteter», «Jeg synes det er riktig at norsk naturvernlovgivning har naturens egenverdi som utgangspunkt» og «At naturen har en såkalt egenverdi er en naiv og feilaktig idé». Vi konstruerte en indeks vi kaller økosentrisk natursyn, som varierer fra 0 til 4, og som oppnådde en Cronbachs Alpha lik 0,66.

Resultater

Hva mener så folk i Norge om å skyte ulv ulovlig? Figur 1 viser hvordan graden av aksept for denne formen for lovovertrødelse er fordelt i utvalget.

Figur 1: I hvilken grad mener du at det er akseptabelt å skyte ulv ulovlig? (i prosent)

Lite overaskende, men mest iøynefallende, er at «Fullstendig uakseptabelt» er det vanligste svaret. Omtrent halvparten mente at det er fullstendig uakseptabelt å skyte ulv ulovlig. Slår vi sammen verdiene 1 og 2, og tar begge som uttrykk for oppfatningen at ulovlig avlivning av ulv er uakseptabelt, ser vi at et klart flertall (67 prosent) sluttet seg til dette synet. Ser vi svaralternativene 4 og 5 som uttrykk for aksept, får vi at 16 prosent i større eller mindre grad aksepterte at ulv skytes ulovlig.

Det er ikke helt åpenbart hvordan man skal vurdere denne fordelingen. Er det mye eller lite når rundt halvparten svarer «fullstendig uakseptabelt»? Funnet innebærer tross alt at den andre halvparten har andre oppfatninger. Riktignok er det relativt få som har indikert at de finner handlingen fullstendig akseptabel (8 prosent), men det er en betydelig gruppe som har satt kryss ved et av svaralternativene mellom de to ytterpunktene. En mulig tolkning er at dette er respondenter som mener det er situasjonsavhengig om lovbruddet er akseptabelt eller ikke. Det er vel neppe noen dristig antagelse at større befolkningsandeler oppfatter lovbrudd som drap, voldtekt og ran som helt uakseptabelt, og at enklere brudd på veitrafikkloven trolig befinner seg i motsatt ende av skalaen.

Tabell 2 viser hvordan informantenes oppfatning om ulovlig ulvejakt er statistisk forbundet med utvalget av uavhengige variabler. I tabellen rapporteres resultatene fra bivariate regresjonsanalyser.

Tabell 2: Aksept for ulovlig jakt på ulv. Bivariate regresjoner

Uavhengig variabel:	B	S.E.	Beta	t	Sig.
Kjønn	,091	,048	,035	1,9	,055
Alder	,014	,001	,172	9,6	,000
Utdanningsnivå	-115	,021	-,099	-5,5	,000
Personlig inntekt	-,010	,012	-,016	-0,9	,373
Størrelse på bosted	-,103	,013	-,139	-7,8	,000
Ulv nær eget bosted	-,010	,056	-,003	-0,2	,851
Jeger	,013	,077	,031	1,7	,092
Folkelig opposisjon	,576	,032	,309	17,9	,000
- Vi har nok immigranter	,215	0,21	,186	10,4	,000
- Global oppvarming en myte	,282	,020	,251	14,3	,000
- Eksperter bestemmer for mye	,172	,022	,141	7,8	,000
- Folkevett bedre enn utdanning	,187	,019	,175	9,8	,000
- KLD	,272	0,22	,216	12,18	,000
- Naturvernforbundet	,390	,019	,355	20,9	,000
Økosentrisk natursyn	-,645	,030	-,364	-21,5	,000
- Balansen i naturen er skjør	-,335	,023	-,258	-14,7	,000
- Naturens egenverdi i loven	-,453	,026	-,303	-17,5	,000
- Naturens egenverdi feilaktig ide	-,378	,023	-,285	-16,4	,000

Aksept for ulovlig jakt på ulv har ingen klar statistisk sammenheng med kjønn og personlig inntekt. Innledningsvis påpekte vi at folk som er skeptiske til ulv er i svært ulik materiell situasjon. Da kan det nok framstå som mer oppsiktsvekkende at heller ikke det å ha ulv nær eget bosted eller selv å være jeger har betydning. Ved nærmere ettertanke er ikke funnet særlig overraskende. Det finnes mer enn 500 000 registrerte jegere her i landet. Blant jegere er det en klar dominans av menn, men ellers er jegere en svært uensartet gruppe. En nyere studie har vist at det å ha erfaringer med ulv både oppfattes som positivt og negativt, og at hvordan man forteller om slike erfaringer er gjerne farget av meningen man har om ulv (Skogen et al., 2018). Dessuten dekker den såkalte ulvesonen i Sørøst-Norge de tettest befolkede områdene i Norge. Oslo og byene i Østfold i tillegg til mer rurale områder sør i Hedmark og langs svenskegrensa ligger altså innenfor sona. Skogsområdene i Østmarka ved Oslo har hatt ulv siden 2012. En studie av nordmenns holdninger til ulv fra 2018 viser at ulven er særlig godt likt av befolkningen fra bydelene som grenser inntil Østmarka (Krange & Skogen, 2018). Selv om dette ved første øyekast kan se ut som oppsiktsvekkende funn, er det med andre ord ikke så rart at variablene «jeger» og «ulv nær egen bolig» ikke påvirker sannsynligheten for å akseptere ulovlig ulvejakt. Andelen som kan akseptere ulovlig ulvejakt synker derimot med størrelsen på stedet man bor, med klart signifikant effekt. Det samme gjelder alder og utdanning.

Samlemålet for folkelig motstand har sterk og signifikant effekt på aksepten for ulovlig

jakt på ulv. Det gjelder også for hver enkelt av variablene som inngår i målet. Aksept for ulovlig ulvejakt har tydelig sammenheng med skepsis til innvandring, å være skeptisk til menneskeskapte klimaendringer, mistro til formalkompetanse og lav tillit til organisasjoner som arbeider med miljø

Også variabelen som skal måle økosentrisk natursyn har klar effekt. Blant respondenter som er enig i at «balansen i naturen er skjør og kan lett forstyrres av menneskelige aktiviteter» og som slutter opp om synspunktet at naturen har en egenverdi, er det betydelig mindre sannsynlig å akseptere ulovlig ulvejakt.

I Tabell 3 går vi nærmere inn på hvordan variablene virker sammen. I fire steg innfører vi variabler som vi anser henger tematisk sammen.

Tabell 3: Aksept for å skyte ulv ulovlig. Multipel regresjon (OLS). (N=3032)

Uavhengige variabler:	Avhengig variabel: Aksept for å skyte ulv ulovlig			
	Modell 1 B/Sig./Std.E	Modell 2 B/Sig./Std.E	Modell 3 B/Sig./Std.E	Modell 4 B/Sig./Std.E
Kjønn	,087 ^{ns} (.050)	,053 ^{ns} (.050)	-,047 ^{ns} (.049)	-,079 ^{ns} (.047)
Alder	,014 ^{***} (.001)	,013 ^{***} (.001)	,009 ^{***} (.001)	,010 ^{***} (.001)
Utdanningsnivå	-,107 ^{***} (.022)	-,096 ^{***} (.022)	-,014 ^{ns} (.022)	-,017 ^{ns} (.021)
Personlig inntekt	-,013 ^{ns} (.013)	-,015 ^{ns} (.013)	-,019 ^{ns} (.013)	-,024 ^{ns} (.012)
Størrelse på bosted		-,072 ^{***} (.014)	-,046 ^{***} (.013)	-,047 ^{***} (.013)
Ulv nær eget bosted		-,007 ^{ns} (.055)	-,027 ^{ns} (.053)	-,002 ^{ns} (.051)
Jeger		,129 ^{ns} (.078)	,051 ^{ns} (.075)	,080 ^{ns} (.073)
Folkelig opposisjon			,509 ^{***} (.035)	,272 ^{***} (.037)
Økosentrisk natursyn				-,515 ^{***} (.03)
Konstant	1,72	2,06	0,93	2,82
R²	.040	.051	.113	.177
R² endring		.048	.063	.066

Modell 1 består av variablene fra sosiologiens standardrepertoar: kjønn, alder, inntekt og utdanning. I Modell 2 tar vi med variablene vi kan kalle *the usual suspects* når det gjelder meninger om og holdninger til ulv (se for eksempel Dressel m.fl., 2015; Krange m.fl., 2017). Vi ser at variablene som hadde effekt i Tabell 2: alder, utdanning og størrelse på bosted, også har effekt når vi kontrollerer for de andre variablene i modellene. Videre ser vi at alder har effekt på omtrent samme nivå som i Tabell 2, altså at alder har betydning også når vi holder verdiene på de andre variablene konstant. Når det gjelder utdanning og bostedsstørrelse observerer vi en reduksjon i effektene. Det har nok sammenheng med et gjennomsnittlig lavere utdanningsnivå på små steder og at både lav utdanning og å være bosatt på et mindre sted, trekker i retning av større aksept for ulovlig jakt på ulv.

I Modell 3 innfører vi det sammensatte motstandsmålet «folkelig opposisjon». Fremdeles har alder og størrelse på bosted klar signifikant effekt. Effektene kan synes små, men dette er relativt lange skalaer. Bostedsvariabelen er sjudelt og alder måles i antall år. Tallene viser at det er betydelig forskjell mellom «bygdefolk» og «byfolk», og mellom de eldste og de

yngste i materialet i sannsynligheten for å akseptere ulovlig avlivning av ulv. Sammenlignet med effekten i Tabell 2, ser vi en viss reduksjon i effekten fra «folkelig opposisjon», men den er fremdeles sterk. Aksept for ulovlig ulvejakt øker med oppslutning om de generelle motstandsholdninger som ligger i målet «folkelig opposisjon», uavhengig av de andre variablene i Modell 3, inkludert alder og bostedsstørrelse. Utdanningsvariabelen har ikke lengre noen selvstendig effekt når motstandsmålet innføres. Det har trolig sammenheng med at målet inneholder utsagn som er kritisk mot eksperter og som framholder folkelig kunnskap som bedre enn utdanning. Det er nok oppfatninger som varierer med utdanning og som er mindre utbredt blant folk som selv har avlagt eksamener på universitet- og høyskolenivå.

Når vi i Modell 4 også tar med målet for økosentrisk natursyn, ser vi at effekten fra «folkelig opposisjon» reduseres en hel del, men at den fremdeles er klart signifikant. Vernet av rovdyr representerer et syn på natur som er relativt nytt i Norge. Her ser vi at å være negativ til eller uenig i det økosentriske natursynet har sammenheng både med aksept for ulovlig jakt og generelle motstandsholdninger.

Kort oppsummert kan vi si at tilbøyeligheten til å akseptere ulovlig ulvejakt har sammenheng med alder, størrelse på eget bosted, generelle motstandsholdninger, som motstand mot innvandring, klimaskepsis, mistro til formalkompetanse, anti-elitisme og lav tillit til organisasjoner som arbeider med miljø og natursyn.

Diskusjon

Utgangspunktet for denne studien er den kontante tilsidesettingen av lovlig fattede stortingsvedtak som ulovlig ulvejakt innebærer. Ambisjonen har vært å studere støtten lovbrudd av denne typen kan oppnå i den norske befolkningen. Vi lurte videre på om aksepten for ulovlig jakt har sammenheng med bredere og flerdimensjonale politiske motsetninger som setter sitt preg på det norske samfunnet. Det finner vi støtte for i datamaterialet.

Her er temaet den potensielle støtten eller også legitimiteten det å skyte ulv ulovlig oppnår i befolkningen. Dersom handlinger skal oppnå legitimitet, må det finnes tilstrekkelig aksept for at de er rettmessige (her: aksept til tross for at de er illegale). Våre tall tyder på at ulovlig avlivning av ulv generelt har ganske liten støtte i befolkningen og dermed generelt sett lav legitimitet. Selv om det bare er 49 prosent som svarer at slike handlinger er fullstendig uakseptable, er det langt færre, bare 7,8 prosent, som svarer at ulovlig ulvejakt er fullstendig akseptabelt. Likevel, støtten til illegal felling av ulv finnes tross alt, og den er mest utbredt blant folk som også på andre måter går på tvers av hegemoniske politiske oppfatninger, som har liten tillit til miljøinstitusjoner og stiller seg i opposisjon til elitene. Slik gir vår empiri et uttrykk for at selve lovbruddet, å skyte ulv uten tillatelse fra myndighetene, oppfattes som handlinger med sterke politiske overtoner. Og det er trolig nettopp det politiske innholdet som gir slike ulovlige handlinger legitimitet. Dette handler neppe om en generell tilslutning til lovbrudd.

Flere studier har vist at rovviltforvaltningen savner tillit i deler av befolkningen (Tangeland m.fl., 2010). Det er ikke et ubetydelig problem. Mangel på tillit kan føre til mangel på legitim autoritet, med konkrete konsekvenser som at folk på eget initiativ reduserer ulvebestanden. Når lover savner legitimitet, føler ikke folk seg forpliktet til å rette seg etter handlingspåbudene myndighetene foreskriver. Trolig står vi overfor en situasjon hvor lav tillit til myndigheter og det dominerende paradigmet på miljøfeltet er en av grunnene til at deler av befolkningen kan akseptere alvorlige lovbrudd. En sentral innsikt når det gjelder tillit, er at den som gir tillit til noen, samtidig overfører innflytelse til den som mottar tilliten (Grimen, 2001). Tillit handler derfor om en viktig side ved maktbegrepet, nemlig spørsmålet om

legitim makt eller autoritet – maktformen hvor de som er underlagt autoriteten godtar den, fordi de godtar grunnlaget den bygger på. Autoritet i denne betydningen handler om muligheten makthavere har til å sette sin vilje gjennom uten å møte motstand. Denne muligheten reduseres når tilliten til makthaveren reduseres: «... withdrawal of trust by many persons at once – a contradiction of trust – sharply reduces the potential for action of those who had been trusted» (Coleman, 1990 s. 195). Sitatet peker mot den konsekvensen mistilliten kan få for makthaverne. Oversatt til vårt tema er det de sentrale rovviltmyndighetene som møter motstand gjennom ulovlige jakthandlinger, og samtidig mister handlingsrom fordi ulvebestanden gjennom tjuvjakta holdes på et så lavt nivå at forvaltning blir umulig.⁵ Vi kan si at grunnlaget for legitim maktutøvelse i rovdyrforvaltningen utfordres og forvitres når mistilliten i befolkningen blir stor nok.

Det som står igjen som mulighet for det sentrale myndighetsnivået er utøvelsen av *rå* makt, altså maktutøvelse som møter motstand. Situasjonen innebærer konflikt, og det er nettopp det som kjennetegner rovdysituasjonen i Norge. Tolket som politiske handlinger kan ulovlig jakt på ulv beskrives som motstand mot *rå* maktutøvelse. Myndighetene på naturforvaltningsfeltet møter mistillit og savner legitimitet i deler av befolkningen. Bare noen få har vilje til å skyte ulv, men flere støtter at noen gjør det. Mot slike manifeste motstandshandlinger har samfunnet få andre virkemidler enn de som forvaltes av politi og rettsvesen.

I innledningen har vi skrevet om hvordan ulvemotstand er mest utbredt i grupperinger som på ulike måter har forankring i tradisjonell utnyttelse av utmarka. Det er også i disse miljøene at aksept for ulovlig ulvejakt er mest utbredt (Krange & Skogen, 2018). I Tabell 3 kunne vi observere at effekten av «folkelig opposisjon» ble klart redusert da vi tok med målet for «økosentrisk natursyn» i analysen. Det er med andre ord en tydelig statistisk assosiasjon mellom disse holdningsmålene, i tillegg til at begge korrelerer med aksept for ulovlig ulvejakt. Det finnes en fellesnevner her som vi ikke har målt, men som trolig føyer seg inn i mønsteret vi observerer. Begge målene bærer i seg elementer av nostalgi, en lengsel etter «de gode gamle dagene». Populismen, og særlig den høyrevridde utgaven som sterkest har inspirert våre operasjonaliseringer her, har noen felles kjennetegn i de fleste vestlige land. Den er anti-elitistisk og appellerer heller til sunn folkelig fornuft. Den er diskriminerende, og den motsetter seg kulturell diversitet. Betz og Johnson (2004) konkluderer med at den høyere målsettingen er å stoppe eller reversere den sosiale erosjonen som preger de vesteuropeiske liberale demokratiene – en nostalgisk politisk ambisjon. Tilsvarende observasjoner er gjort i Sverige (Elgenius & Rydgren, 2019) og har for eksempel blitt identifisert som et fellestrekk ved Brexit og Trumps valgseier i USA (Kenny, 2017). En tilsvarende tilbakeskuende lengsel kan også sies å gjelde det økosentriske natursynet, en relativt ny tildragelse og en etikk som står i skarp kontrast til den tradisjonelle utnyttelsen av utmarka (Skogen m.fl., 2017; Krange, 2018). I dette lyset kan aksept for ulovlig ulvejakt forstås som en «målet helliger middeletposisjon», en legitimering av lovbrudd som, i alle fall på et symbolsk plan, kan bidra til å gjenopprette en tapt fortid.

Avslutning – en kamp mot «eliter»

Myndighetsorganene som driver naturforvaltning er i stor grad befolket av mennesker med høyere utdanning, ofte bosatt i byer hvor slike jobber finnes. De representerer den makta som mange identifiserer med og oppfatter som en urban elite. Artikkelen er skrevet som

5. Vi har ikke noe vitenskapelig grunnlag for å hevde at det var en sammenheng, men man kan legge merke til at etter arrestasjonene våren 2014 tok ulvepopulasjonen seg kraftig opp i Norge.

et bidrag til et temanummer om konflikt. Empirien og det smale temaet er norsk, men det finnes et større bakteppe her – en kontekst av konflikter som utspiller seg i mange industrialiserte (eller postindustrielle) land. En av de mer omtalte konfliktene med slektskap til de skandinaviske rovdyrkonfliktene stammer fra Frankrike. Våren 2016 trakk folk fra rurale områder ut på veier og gater i det som startet som en protest mot økte bensinavgifter, men det ble snart klart at protestene stakk dypere enn som så. Det som etter hvert avtegnet seg var bred folkelig motstand mot landets eliter, kanskje til og med urbane eliter – de som er den moderne globaliserte kapitalismens vinnere. De gule vestene hadde sitt utspring i befolkningsgrupper som hadde tapt på den samme utviklingen, som hadde hatt arbeid i gruver og industri, virksomheter som nå sliter og bukker under for internasjonal konkurranse.

Vi tror ikke vi trekker det for langt når vi hevder at mønsteret i sammenhengene vi har observert her reflekterer lignende motsetningsforhold. Rett nok har ikke ulovlig avlivning av ulv noen massiv oppslutning, men vi ser at støtten til slike lovbrudd er mest utbredt blant folk som også på andre måter oppjonerer mot eliter og dominerende politiske oppfatninger.

Referanser

- Akkerman, A., Mudde, C., Zaslove, A. (2014). How populists Are the People? Measuring Populist attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, 47(9), s. 1324–1353. <https://doi.org/10.1177/0010414013512600>
- Bennett EL (2015). Legal ivory trade in a corrupt world and its impact on African elephant populations. *Conservation Biology*, 29(1), s. 54–60. <https://doi.org/10.1111/cobi.12377>
- Betz, H-G. & Johnson, C. (2004). Against the current—stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right, *Journal of Political Ideologies*, 9(3), s. 311–327. <https://doi.org/10.1080/1356931042000263546>
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass: Belknap Press.
- Dressel, S., Sandström C., Ericson G. (2015). A meta-analysis of studies on attitudes toward bears and wolves across Europe 1976–2012. *Conservation Biology*, 29(2), s. 565–578. <https://doi.org/10.1111/cobi.12420>
- Elgenius, G. & Rydgren, J. (2019). Frames of nostalgia and belonging: the resurgence of ethno-nationalism in Sweden. *European Societies*, 21(4), s. 583–602. <https://doi.org/10.1080/14616696.2018.1494297>
- Eriksson, M. (2016). Rurality and Collective Attitude Effects on Wolf Policy. *Sustainability*, 8(8), s. 1–13. doi:10.3390/su8080711
- Eriksson, M. (2017). Political Alienation, Rurality and the Symbolic Role of Swedish Wolf Policy. *Society and Natural Resources*, 30(11), s. 1374–1388. <https://doi.org/10.1080/08941920.2017.1347970>
- von Essen, E. (2016). *In the gap between legality and legitimacy. Illegal hunting in Sweden as a crime of dissent*. PhD thesis. Uppsala, Swedish University of Agricultural Sciences.
- von Essen, E., Hansen H. P., Källström, H. N, Peterson M. N. & Peterson T. R. (2015). The radicalisation of rural resistance: How hunting counterpublics in the Nordic countries contribute to illegal hunting. *Journal of Rural Studies* 39, s. 199–209. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.11.001>
- Forchtner, B. & Kølvrå, C. (2015). The nature of nationalism: Populist radical right parties on countryside and climate. *Nature and Culture*, 10(2), s. 199–224. <https://doi.org/10.3167/nc.2015.100204>
- Grimen H. (2001). Tillit og makt – tre sammenhengar. *Tidsskrift for den norske lægeforening*, 121, s. 3617–9.

- Hellevik, O. (2016). Extreme nonresponse and response bias. *Quality and Quantity*, 50(5), s. 1969–1991. <https://doi.org/10.1007/s11135-015-0246-5>
- Karlsson, J. & Sjöström, M. (2007). Human attitudes towards wolves, a matter of distance. *Biological conservation*, 137(4), s. 610–616. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2007.03.023>
- Kenny, M. (2017). Back to the populist future?: Understanding nostalgia in contemporary ideological discourse. *Journal of political ideologies*, 22(3), s. 256–273. <https://doi.org/10.1080/13569317.2017.1346773>
- Kojola, E. (2019). Bringing Back the Mines and a Way of Life: Populism and the Politics of Extraction. *Annals of the American Association of Geographers*, 109(2), s. 371–381. <https://doi.org/10.1080/24694452.2018.1506695>
- Kränge, O. & Skogen, K. (2007). Kodebok for den intellektuelle middelklassen. *Nytt Norsk Tidsskrift*, (3), 227–242.
- Kränge, O. & Skogen, K. (2011). When the lads go hunting: The ‘Hammertown mechanism’ and the conflict over wolves in Norway. *Ethnography*, 12(4), s. 466–489. <https://doi.org/10.1177/1466138110397227>
- Kränge, O., Sandström, C., Tangeland, T. & Ericsson, G. (2017). Approval of Wolves in Scandinavia: A Comparison Between Norway and Sweden. *Society & Natural Resources*, 30(9), s. 1127–1140. <https://doi.org/10.1080/08941920.2017.1315652>
- Kränge, O. & Skogen, K. (2018). Nordmenns holdninger til ulv – 2018, NINA Rapport 1570, Norsk institutt for naturforskning, Oslo.
- Kränge, O. (2018). Hva skal vi med ulv egentlig? *Rovdyrbloggen*. Forskning.no
- Liberg, O., Chapron, G., Wabakken, P., Pedersen, H.C., Hobbs, N. T. & Sand, H. (2011). Shoot, shovel and shut up: cryptic poaching slows restoration of a large carnivore in Europe. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 279(1730), s. 910–915. <https://doi.org/10.1098/rspb.2011.1275>
- Lockwood, M. (2018). Right-wing populism and the climate change agenda: exploring the linkages. *Environmental Politics*, 27(4), s. 1–21. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1458411>
- Mamonova, N. & Franquesa, J. (2019). Populism, neoliberalism and agrarian movements in Europe. Understanding rural support for right-wing politics and looking for progressive solutions. *Sociologica Ruralis*. <https://doi.org/10.1111/soru.12291>
- Mangset, M., Engelstad, F., Teigen, M., Gulbrandsen, T. J. (2019). The Populist Elite Paradox: Using Elite Theory to Elucidate the Shapes and Stakes of Populist Elite Critiques. I Engelstad, F., Gulbrandsen, T. J., Mangset, M., Teigen, M. (Red.). *Elites and people: Challenges to democracy*. Part III. Elites and populism, (s. 203–222). Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S0195-631020190000034010>
- Mischi, J. (2012). Contested rural activities: Class, politics and shooting in the French countryside. *Ethnography*, 14(1), s. 64–84. <https://doi.org/10.1177/1466138112440980>
- Mudde, C. & Kaltwasser, C. R. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 42(2), s. 147–174. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.11>
- Odden, J., Mattisson, J., Linnell, J. D. C., Langeland, K., Stien, A. & Tveraa, T. (2018). *Rovdyr og rein i Midt-Norge. Sluttrapport*. NINA Rapport 1380. Norsk institutt for naturforskning.
- Runhovde, S. R. (2017). Merely a transit country?: Examining the role of Uganda in the transnational illegal ivory trade. *Trends in Organized Crime*, 21 (3), s. 215–234. <https://doi.org/10.1007/s12117-016-9299-7>
- Sjölander-Lindqvist, A. (2008). Local Identity, Science and Politics Indivisible: The Swedish Wolf Controversy Deconstructed. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 10(1), s. 71–94. <https://doi.org/10.1080/15239080701652672>

- Skogen, K. & Krange, O. (2003). A wolf at the gate: The Anti-Carnivore Alliance and the Symbolic Construction of Community. *Sociologia Ruralis*, 43(3), s. 309–325. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00247>
- Skogen, K., Krange, O. & Figari, H. (2017). *Wolf conflicts. A sociological study*. New York: Berghahn Books.
- Skogen, K., Johansson, M., Figari, H., Flykt, A. & Krange, O. (2018). *Erfaringer med ulv*. NINA Rapport 1567. Norsk institutt for naturforskning.
- Skogen, K., Ghosal, S., Skuland, S. E. & Krishnan, S. (2019). Predators in human landscapes. *Human-Wildlife interactions. Turning conflict into coexistence* (Red. Beatrice, F., Glikman, J. A., Marchini, S.) Cambridge, UK: Cambridge University press.
- Tangeland, T., Skogen, K. & Krange, O. (2010). *Om rovdyr på landet og i byen. Den urban-rurale dimensjonen i de norske rovviltkonfliktene*. NINA Rapport 650, Oslo: NINA.
- Thompson, S. C. G. & Barton, M. A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology*, 14(2), s. 149–157. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80168-9](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80168-9)